

K životu. Problém poměru státu a básníka klade otázku o povinnostech státu k básníkovi, ale nikoliv otázku obrácenou. Otázka po povinnostech umělcových zní po právu jen tak: je-li stát básníkovi povinen svobodou, jak jí básník užije, aby si ji zasloužil? Jak s ní naloží, aby na ni podržel mravní nárok? Odpověď leží v samém pojmu svobody a v samém pojmu umění. Básník hájí svou svobodu proto, aby ji svou tvorbou dále zvětšoval a násobil pro sebe i jiné. A umění, ze svobody se rodící, samo sebou ji šíří a jí učí. Povinností básnickou je nepřetržitý a věrný boj za svobodu na zemi a za její uskutečnění v spravedlnosti všem.

(1946)

KE KOŘENŮM KULTURNÍ KRIZE

Miloš Dvořák

O krizi kultury v nynější době se toho už napsalo a namluvilo tolik, že by z toho mohla málem pojit nová krize. Snášeti doklady bylo by jistě nošením dříví do lesa. Spokojím se s tím, že zde uvedu jediný doklad, který jistě vydá za mnohé. Jedno brněnské vydavatelství, chystajíc se vydati knížku z Horovy básnické pozůstalosti, obrátilo se na všechna knihkupectví v republice (je jich asi 1700) s dotazem, kolik exemplářů by byla ochotna objednat. Výsledkem této akce byly přihlášky na 172 kusů. Podle toho by se pouhá desetina knihkupectví zajímala o jeden exemplář. Vydavatelství jistě kalkulovalo bezvadně: Josef Hora, básník nedávno zemřelý, obestřený nimbem národního umělce, básník, jemuž se dostalo nejvíce reklamní popularity – a takový byl výsledek.

Jestliže se odhodláváme omočit se do této záležitosti, tedy jen proto, abychom si uvědomili některá základní fakta a zákony kulturního života a přihlédlí v krátkosti k tomu, jak se v zrcadle soudobého života odrážejí.

Žádné duchovní dílo nevytváří přímo statků hmotných (nepřímo i to činí), vytváří jen hodnoty duchovní. Nelze se tudíž diviti, že ten, kdo se oddá tvorbě hodnot duchovních, nemůže mít tolik hmotných statků jako ten, kdo si opatřuje chléb prací na poli, nebo ten, kdo v dílně neb v továrně vyrábí předměty nutné denní potřeby. Kdo vyrábí statky hmotné, bude

jich mít přirozeně vždycky více nežli ten, kdo žádnou hmotnou hodnotu nevyrabí. Veškeren hmotný majetek tvůrců hodnot duchovních pochází jen z toho, že to, co vytvořili, má jistou hodnotu i pro majitele statků hmotných a že jsou ochotni dáti jim něco ze svých statků podle toho, jak vysoko si cení jejich darů, jak daleko těmto darům podlehnou. Tvůrce jakýchkoli duchovních hodnot je tudíž *žebrákem, který dává* a který svým darem musí majitele hmotných statků přemoci, aby si od něho vzali. Ptáci mají hnízda svá a lišky mají doupata svá, ale Syn boží nemá, kam by hlavu sklonil. Takový je základní poměr mezi kulturou a statky tohoto světa a tento základní poměr se dá různými vládními režimy všelijak modifikovati a komplikovati, ale nedá se nijak podstatně změnit.

V době zřízení feudálního byl tento poměr primitivní a jasný: takový feudální vládce si prostě vybral umělce, který mu dovedl dáti, co od něho žádal, a nikdo nestál mezi nimi. Avšak dnes je tento poměr mnohem komplikovanější a neváhám říci, že k této jeho dnešní komplikaci přispěla nejvíce buržoazie. Velcí buržoazní vládcové zajisté neoplývali hmotnými statky méně než vládcové feudální, avšak ve své většině měli pro duchové hodnoty mnohem menší smysl nežli vládcové feudální ve svém úhrnu. Dali se prostě do nezřízeného hromadění statků hmotných bez jakéhokoli zřetele k hodnotám duchovním a jejich přirozenými spojenci, ba inspirátory, jsou všichni myslitelé, kteří popřeli duchovní princip života a tím jim vlastně k tomu dali sankci, jakou feudální vládcové nikdy neměli. Právě v této věci podrobili četní teoretikové socialismu buržoazii ostré kritice.

Nebudeme se tu zabývatí historickým vývojem a přihlédneme k nynějšímu stavu věcí, který nás tu především zajímá. Vraťme se k tomu základnímu vztahu mezi kulturou a majetnictvím hmotných statků, jak jsme jej zde vyznačili. Nuže, jaké to bylo vlastně u nás např. za první republiky? Byly hlavními odběrateli našich kulturních statků naši průmyslníci, finančníci, ředitelé podniků, obchodníci, statkáři, zámožní živnostníci apod.? Slyším zrovna hurónský pokřik všech zastánců dnešního stavu, že naprosto ne. A my jim ovšem dáváme plně za pravdu. Hlavním odběratelem kulturních statků byla nepochybně naše inteligence a o té se sotvakdo odváží tvrdit, že to byla vrstva buržoazní. Je známo, že byla hůře placena než v kterémkoli jiném státě evropském. Naše kultura byla opravdu živa z chudých a je ve svém jádře tak demokratická jako snad žádná jiná. Byla to vrstva, pro kterou statky kulturní měly poměrně největší význam a která ze svého mála kulturu národa vlastně vydržovala. Ale tato vrstva dnes tak zchudla, že při nejlepší vůli na to nestačí. Dnes máme učitele a máme profesora češtiny, který si naprosto nemůže koupit knihu nebo odbírat časopis, leč by snad byl starším už mládencem.

A přece se od nich žádá cosi takového, čemu se říká „sledovat kulturní vývoj národa“. Bylo by nyní záhodno, aby tyto jejich povinnosti k národní kultuře převzali národní správcové, ale nevím, odvážili-li se někdo tvrditi, že jejich vztah ke kultuře je o vlásek lepší, nežli byl u naší buržoazie. Za těchto poměrů mohl být zajisté zájem o Horu právě jen takový, jaký byl.

Bylo by zajisté možno namítnouti mně, že nezchudla jen inteligence, že zchudly všechny vrstvy, že je to jen důsledek obecného zchudnutí národa, že všude okolo nás jsou poměry horší než v naší zemi, že lidé prostě potřebují na to nejnnutnější k uhájení života. Všechno to uznávám a nedovedl bych takové námitky jakkoli zlehčovati a v čemkoliv popírati jejich závažnost, Ale chtěl bych tu upozorniti na něco, co vrhá přece jenom podezřelý stín na naše poměry. Jak to, že právě v tutéž dobu si musí naše policejní úřady náramně lámat hlavu nad tím, jak zabránit strašlivě rozšířenému požívání alkoholu, které se tak rozmohlo, že všechny obvyklé prostředky selhávají? Tento nezájem o kulturu je provázen zjevem, který bychom právem mohli nazvati národním chlastem, a to v době, kdy ceny alkoholických nápojů nejsou nikterak mírné. Kdyby jedni měli méně na chlast, snad by druzí měli více na kulturu. V žádném případě to není zjev zdravý a národu prospěšný a odpovědní činitelé by se měli nad těmito souvislostmi hluboce zamyslit. Má-li tolik lidí na alkohol a tak málo lidí na knihu, je to zajisté povážlivé. A nejen s alkoholismem, nýbrž i se zcela nebývalým rozšířením prostituce a pohlavních chorob musí naše policejní úřady bojovati ve velkých městech a zejména v pohraničí. Ale když referent Svobodných novin odsoudí knihu, která zapáchá prostitutí na sto honů, a Tvorba jej za to nazve prostě reakcionářem, pak ovšem není divu. Tuším, že byli takoví teoretikové socialismu, kteří tvrdili, že příčinou prostituce je kapitalistický společenský řád a že zanikne zároveň s ním. Nepůsobí tu také činitelé, kteří se jakémukoliv vládnímu systému vymykají, a nemělo by se s tím počítat? Je hodno pozorů, že právě v této době vykládají hlasatelé nové osvěty v takzvaných ideových kursech, pořádaných pro naše učitele a profesory, že oni se ve svém myšlení obešli bez Boha, a dokonce bez Masaryka, a už svým úředním pověřením vyzývají k následování. Ale nemylme se: Bůh nezanikne, zanikly však státy a zanikli národové.

Sotvakdo může popřít, že ze všech vrstev národa zchudla poměrně nejvíce právě inteligence. (Používám toho výrazu jen jako běžné zkratky, jsa si dobře vědom, že pravá inteligence není vázána na vysvědčení.) I bylo by záhodno přihlédnouti k tomu, do jaké míry si toho zaslouží. Úkol inteligence je dvojitý: jednak spolupracuje na tvoření statků hmotných, jednak má býti strážkyní a udržovatelkou hodnot duchovních. To obojí není ov-

šem žádnou výsadou inteligence, obojí má a musí býti dílem celého národního a lidského společenství. Odjakživa byl však zejména druhý z těchto dvou úkolů inteligence zvlášť zdůrazňován.

Jaký je tudíž podíl inteligence na vytváření statků hmotných? Odvažuji se říci, že prvořadý. Představme si jenom, jak se žilo takovému sedlákovi před nějakými sto lety a jak se mu žije dnes. Nelze popřít, že hmotně je na tom dnes nepoměrně lépe než tehdy. Má všeho více a v jeho práci se mu přece jen dostalo značného ulehčení. A je to všechno jen ovocem jeho přičinlivosti? Zajisté, že ne. Na tom má přece lví podíl člověk myslící, který nekonal těžkou práci tělesnou, ale dovedl mu zkonstruovat stroje a dovedl mu vypěstovat úrodnější druhy plodin. A správně už bylo několikrát řečeno, že zdrojem takzvané nadhodnoty není ani zdaleka tolik práce dělníková, jako práce stroje, a ten je především dílem vědce a konstruktéra. Ale to obojí má ovšem svou nezbytnou režii v ústrojí lidské společnosti. Ani sedlák, ani dělník neměl by se lépe bez inteligenta, naopak hůř. Podíl inteligence na vytváření hmotných statků je opravdu prvořadý, a přece každá politická strana u nás ji jmenuje na místě posledním. Inteligence není parazitem, ta si svůj chléb poctivě zaslouží. Co však je povážlivé, je velkovýroba méněcenné inteligence, která přepěluje kanceláře. Ale o to se v poslední době nejvíc přičinila právě naše lidová demokracie a v ní především strana, která má u nás největší moc.

Přihlédněme nyní, jak obstála inteligence ve svém druhém úkolu. Myslím, že zdaleka ne tak dobře, jako v úkolu prvním. Hodnoty, jichž přítomnost cítíme v duchovních dílech minulosti, jsou nesporně vyšší nežli hodnoty, jež vytváří člověk dnešní. Ještě za buržoazní éry se vyskytovalo v kultuře dosti lidí, kterým záleželo především na dosažení čistých hodnot duchovních, jinak řečeno *morálních*, kteří stáli o věci nesenadno dosažitelné a byli schopni nemálo pro ně obětovat. Ale v poslední době se úžasně rozmohl zejména mezi mladými typ literárního živnostníka, který především hledí, aby se literaturou uživil. A v tom je také jeden z důvodů dnešní kulturní krize: veliká nadprodukce podprůměrných věcí, které budí nedůvěru k tištěnému slovu, jako máme nedůvěru k slovu šířenému rozhlasem. To všechno má ovšem svůj kořen v jedné věci: v popření primátu ducha nad hmotou, v popření primátu hodnot morálních nad statky hmotnými. A to ovšem není dílo lidu, nýbrž dílo inteligence, v tom právě spočívá „zrada vzdělanců“. Inteligence nesmírně zdůraznila svůj první úkol na úkor druhého, ba v jistých případech jej dokonce popřela a tím sebe znehodnotila. Nynější situace je přirozeným důsledkem tohoto počínu. Je-li duch produktem hmoty, pak je nasnadě, že hmotná práce bude ceněna více, poněvadž materiální prosperita by v tom případě zaručovala už sama o sobě takzvanou prosperitu kulturní.

Jenomže se statky duchovními je tomu zcela jinak nežli se statky hmotnými. Snadno můžeme vyvlastnit kterýkoli statek hmotný, ale žádáním způsobem nelze vyvlastnit ani ten nejmenší statek duchovní. Ten si musí každý poctivě získat. A je-li někomu dán, pak je to milost, jejíž udržení si žádá stejné oběti jako její získání. Vyvlastňujeme-li statky hmotné, pak to děláme především proto, že v důsledku své práce si na ně činíme větší morální nárok než jejich vlastníci. Jedině tím je to ospravedlněno a proti takovému ospravedlnění nelze vznášeti námitek. Je ovšem snadné přiměti člověka k tomu, aby si činil nároky na statky hmotné, avšak velmi nesnadné je přiměti ho, aby si činil nároky též na statky duchovní. Nejpádňjším důkazem je tu buržoazie, o níž se přece obecně tvrdí, že statky hmotné hromadila, avšak nároků na statky duchovní si činila velmi málo. A tady je kořen dnešní krize. Buržoazní typ člověka se rozmohl. Tady je hlavní příčina, proč národ projevil tak málo zájmu o básníka Josefa Horu, zvěstovatele a připravovatele nynějšího řádu.

*„Tak je ta píseň zoufalá a pustá,
že tu má básník jenom jedna ústa
a v nové zemi, kam tak touží růst,
má miliony, miliony úst,
má miliony, miliony úst“*

Nikoliv miliony, Františku Hrubíne, nýbrž jen 172 objednávek. A za doprovodu onoho vydatného chlastu a nebývalého rozkvětu prostituce vtírá se nám neodbytně představa, že se tu český básník tak trochu podobá abbému Cénabrovi z Bernanosova románu Přetvářka, jak na svých zádech upachtěně vláčí vagabunda ulicemi nočního velkoměsta. Nejen pohrdání davem je hřích, ale také jeho zbožňování.

Jisté je, že kultura nesmí býti výsadou kterékoli vrstvy národa. Nikdy jsme nic takového nechtěli, naopak, byli jsme si vždy vědomi, že pravá kultura nikoho nevyklučuje a nikomu se neuzavírá. Podobné snahy byly vždycky spíše znakem dekadentní pakultury než pravé kultury. (Je přímo paradoxní, že největší umělecký specialismus nacházíme dnes především u vyznavačů dialektického materialismu.) Bylo by dokonce velkým zlem, kdyby měla zůstat jen nějakou výsadou takzvané inteligence. Zároveň však si nemůžeme činiti nejmenší iluze o tom, že např. znárodněním a zestátněním průmyslu se najednou otevřou brány kultury širokým zástupům. Cesty k ní jsou poněkud jiné a nesnadnější. Doba nového obecného kulturního stylu, na němž by byli všichni účastni, je ještě daleko před námi. Zatím bude kultura ještě dosti dlouho odkázána na jistou vrstvu, i když

předpokládáme, že se bude ze všech sil snažit, aby ji rozšířila pokud možno na celý národ.

Nyní si však musíme položit otázku: bylo by opravdu zdravo pro rozvoj kultury dnes i zítra, aby tato kulturní vrstva zanikla a aby tu nastalo vakuum? Jistě, že ne. Pak by se musela péče o kulturu přenést výhradně na bedra státu a ta by se stala státním monopolem. Víme, že jsou u nás lidé, kteří by si právě toho přáli, ale nic by nebylo jejímu rozvoji nebezpečnější nežli takovéto postátnění. Je to věc, před kterou ostatně důrazně varoval prezident Beneš ve svém poselství ke sjezdu spisovatelů. Každé postátnění kultury vede k její bezduchosti. Výmluvnou ilustrací, jak může vypadat takový státní kulturní podnik, budiž nám případ Hviezdoslavovy oslavy, kterou uspořádal MOR (místní osvětová rada) v jednom moravském městě, jež čítá na 20 000 obyvatel. Kromě dvou účinkujících dostavilo se na ni patnáct osob, většinou to představitelů kulturních korporací, kteří tam šli z úřední povinnosti a mezi nimiž by se byl marně hledal jeden jediný zástupce znárodněného průmyslu. „V té nové zemi, kam tak touží růst, má básník miliony, miliony úst...“ – K žádné kultuře nejsou lidé tak hluší jako ke kultuře státní. Kultura živěná státem, která by nežila v duších, byla by prostě obludností, kterou by jednoho dne lidé ze sebe strášli. Nezbytnou podmínkou každé pravé kultury je svoboda, bez níž není zdravého růstu.

Odvažujeme-li se tvrdit, že by zlepšení poměrů, v nichž žije naše inteligence, znamenalo též nemalé zlepšení pro naši kulturu, nežádáme tím pražádné výsady, nýbrž jen spravedlnost. Jsme si dobře vědomi, že kultura, má-li býti *pro všechny*, nemůže býti založena na výsadách. Ale žádati, aby např. učitel měl tolik jako průměrně kvalifikovaný dělník, není snad výsadou. A kultuře by se tím vydatně pomohlo, dokonce víc, nežli když dáme našemu učiteli vysokoškolské vzdělání.

(1946)